

РОЗДІЛ 8. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІКИ

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

FEATURES OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF TEACHERS OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF POSTGRADUATE EDUCATION

У статті розглядається проблема науково-методичного супроводу інноваційної діяльності педагогів закладів дошкільної освіти та надається теоретичне обґрунтування структури супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти. Визначено мету науково-методичного супроводу, яка полягає у створенні сприятливих умов для професійного зростання педагогів закладів дошкільної освіти в інноваційній діяльності. Організація науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти розглядається як поступовість дій за мотиваційним, методичним і коучинговим напрямками у три етапи: мотиваційно-діагностичний, змістово-діяльнісний, рефлексивно-корективний. Поетапне здійснення супроводу сприяє усвідомленню педагогами своїх цілей, завдань і результатів професійної діяльності, які мають досягти, зокрема поступовому засвоєнню знань про інновації в освіті й особливостей їх застосування на практиці. Кожен етап дає змогу здобувачам освіти усвідомити свій прогрес, оцінити досягнення і визначити подальші напрями для розвитку.

Основними принципами здійснення супроводу визначено: принцип науковості (опертя на результати наукових досліджень з проблеми розвитку інноваційності, креативності та рефлексивності особистості), принцип системності (використання комплексу методів, засобів, форм організації освітньої діяльності як єдиної системи, яка спрямовується на розвиток інноваційної позиції педагога), принцип зв'язку теорії з практикою (спонукання педагогів використовувати знання про інноваційні технології та методи їх впровадження у професійну діяльність), принцип гнучкості та варіативності (забезпечення можливостей та умов свободи вибору педагогом самостійно обирати форми підвищення кваліфікації та зміст навчальної програми). Науково-методичний супровід здійснюється за допомогою інформаційно-комунікаційних, інтерактивних технологій, фасилітації, консультування, колегіальної професійної співпраці та наданої послуги супервізії.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна позиція педагога, науково-методичний супровід, післядипломна освіта,

комунікативна толерантність, інноваційне освітнє середовище.

The article considers the problem of scientific and methodological support for the innovative activity of preschool teachers and provides a theoretical justification for the structure of support for the development of the innovative position of preschool teachers in postgraduate education. The goal of scientific and methodological support is determined, which is to create favorable conditions for the professional growth of preschool teachers in innovative activity.

The organization of scientific and methodological support for the development of the innovative position of preschool teachers in postgraduate education is considered as a gradual sequence of actions in the motivational, methodological and coaching directions in three stages: motivational-diagnostic, content-activity, reflective-corrective. The phased implementation of support contributes to the awareness by teachers of their goals, objectives and results of professional activity that they must achieve, in particular, the gradual assimilation of knowledge about innovations in education and the features of their application in practice. Each stage allows students to realize their progress, assess achievements and determine further directions for development.

The main principles of support are: the principle of scientificity (reliance on the results of scientific research on the problem of developing innovation, creativity and reflexivity of the individual), the principle of systematicity (the use of a complex of methods, means, and forms of organizing educational activities as a single system aimed at developing the innovative position of the teacher), the principle of connecting theory with practice (encouraging teachers to use knowledge about innovative technologies and methods of their implementation in professional activities), the principle of flexibility and variability (providing opportunities and conditions for freedom of choice for teachers to independently choose forms of advanced training and the content of the curriculum).

Scientific and methodological support is carried out using information and communication, interactive technologies, facilitation, consulting, collegial professional cooperation and supervision services.

Key words: innovative activity, innovative position of the teacher, scientific and methodological support, postgraduate education, communicative tolerance, innovative educational environment.

УДК 378.048.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/77.58>

Ягоднікова В.В.,

доктор пед. наук, професор,
проректор з науково-педагогічної та інноваційної діяльності, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Трофименко О.А.,

здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії (поза аспірантурою), старший викладач кафедри дошкільної і початкової освіти
Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Інноваційні освітні зміни,

що пов'язані з розбудовою Нової української школи зумовлюють глобальний перехід від знаннєвої парадигми освіти до компетентнісної. Це

передбачає ціннісну переорієнтацію, оновлення цілей та результатів освіти, що у значній мірі впливає на процес модернізації освітнього процесу, зокрема на його зміст і методику. У зв'язку з цим до педагога як агента змін висувається низка вимог, оскільки саме від його інноваційної позиції, продуктивної інноваційної діяльності, професіоналізму залежить успіх реалізації освітньої реформи. Зважаючи на сучасні виклики, спричиненні, з одного боку, військовою агресією росії проти України, що виявляються у фінансово-економічному, матеріально-технічному, організаційно-методичному, соціально-психологічному аспектах запровадження концепції «Нова українська школа», а з іншого, – інтеграцією України в європейський освітньо-науковий простір, що надає нові можливості для перспектив й інноваційного розвитку національної освіти, особливої важливості набуває проблема підготовки педагогів до інноваційної діяльності та їх підтримки в цій діяльності. В цьому контексті проблема організації і забезпечення науково-методичного супроводу інноваційної діяльності педагогів в умовах післядипломної освіти є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Попри наявні чисельні наукові розвідки, аналіз наукових, методичних та фахових джерел свідчить, що поняття «науково-методичний супровід» не є однозначним і дотепер активно досліджується.

На сучасному етапі розвитку освіти реалізуються різноманітні види супроводу педагогів, кожен з яких має свою специфіку та спрямованість. Серед них виокремлюють психологічний, соціальний, педагогічний, науковий, адаптивний та методичний супровід.

Аналіз результатів студіювання дає підстави виокремити декілька підходів до визначення поняття «науково-методичний супровід». Так, деякі дослідники (Т. Гавлітіна, Г. Данилова, В. Сидоренко, Т. Сорочан та ін.) комплексно підходять до визначення змісту поняття «науково-методичний супровід» та трактують його як сукупність взаємопов'язаних цілеспрямованих дій з метою надання допомоги педагогу у вирішенні ускладнень, які можуть виникати під час освітнього процесу.

Дослідниця О. Папач, застосовуючи процесуальний підхід до визначення сутності поняття науково-методичного супроводу, тлумачить його як спроєктовану, організовану та реалізовану модель педагогічної взаємодії, внаслідок якої відбувається розвиток професійних компетентностей всіх учасників супроводу. Авторка наголошує, що при такому підході більш якісним стає надання освітніх послуг, набуваються нові якості в індивідуальному професійному профілі. О. Папач широко висвітлює сутність поняття та зазначає, що змістом науково-методичного супроводу є надання допомоги

і підтримки педагогам щодо пошуку, вибору, проєкції, реалізації, оцінки та корекції власної діяльності у рамках виконання професійних завдань [4].

З позиції гуманістичного підходу науковці М. Кириченко, В. Олійник, О. Отич, Т. Сорочан, В. Сидоренко та ін. у своїх дослідженнях акцентують увагу на гуманістичній сутності супроводу, його спрямованості на процесі розвитку особистості, необхідності активності самої особистості. Дослідники підкреслюють фасилітуючий характер супроводу, адже саме поняття вживається у значенні «йти поруч», «не втручатися», проявляти комунікативну толерантність [3]. Тому основою супроводу, як зазначають автори, є суб'єкт-суб'єктна взаємодія, у результаті якої очікується покращення якості професійної діяльності фахівця та вдосконалення його компетентностей [7].

При технологічному підході дослідники [5] пропонують розглядати науково-методичний супровід як технологію процесу безперервної професійної партнерської взаємодії суб'єктів освіти дорослих з метою розроблення, обґрунтування, практичного впровадження, апробації інноваційних підходів до вирішення актуальних проблем у певній галузі знань. Науковці доходять висновку, що науково-методичний супровід є педагогічною технологією, що полягає у створенні мережевого диференційованого акмеологічного освітнього простору, де відбувається професійна взаємодія рівноправних партнерів на принципах людиноцентризму, гуманізму, фасилітативності, індивідуалізації, здійснюється неперервний професійний розвиток педагогічних працівників за індивідуальними освітніми траєкторіями.

У контексті особистісно орієнтованого підходу ефективність науково-методичного супроводу полягає у активізації внутрішніх ресурсів та потенціалу педагогів до розвитку активної професійної позиції та формуванню усвідомленого ставлення до професійного зростання [1].

Незважаючи на існування різних підходів щодо визначення сутності поняття науково-методичного супроводу, спільними характеристиками для всіх підходів є спрямованість на професійний розвиток педагога, наголос на суб'єкт-суб'єктній взаємодії всіх учасників, забезпечення індивідуалізації професійного розвитку, орієнтація на неперервність освіти та практична спрямованість супроводу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Науково-методичний супровід є важливим інструментом забезпечення професійного зростання педагогів, що сприяє їхньому неперервному розвитку, підвищенню професійної компетентності та адаптації до сучасних викликів освіти. Одним із ключових напрямів такого супроводу є підтримка педагогів у здійсненні інноваційної діяльності як ознаки їхньої інноваційної позиції [2, с. 13].

Отже, проблема науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти є корінною у вирішенні проблеми підвищення якості реформувальних процесів в освіті та здійснення педагогами інноваційної діяльності зокрема.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні структури науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження
Як свідчить практика, інноваційна діяльність педагогів закладів дошкільної освіти в основному спрямована на впровадження та поширення інноваційних технологій в освітній процес. При наявності різноманітної палітри інноваційних педагогічних технологій педагоги закладів дошкільної освіти потребують уточнення знань щодо змісту інновацій в освіті, методичної допомоги та супроводу в організації інноваційного освітнього середовища, впровадження інновацій та здійснення аналізу інноваційної діяльності [6, с. 130–131].

Метою науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти є створення сприятливих умов для професійного зростання педагогів в інноваційній діяльності.

Науково-методичний супровід передбачає психолого-педагогічну, методичну, інформаційну підтримку педагогів в умовах післядипломної освіти та забезпечує успішність процесу розвитку інноваційної позиції.

Спираючись на численні дослідження науковців (Н. Кравець, С. Макаренко, І. Сараєвої, та ін.) основними принципами науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів нами визначено:

– *принцип науковості*, який реалізовується через опертя в процесі фасилітації розвитку професійних компетенцій педагогів на результати наукових досліджень з проблеми розвитку інноваційності, креативності та рефлексивності особистості;

– *принцип системності* реалізується через використання комплексу методів, засобів, форм організації освітньої діяльності як єдиної системи, яка спрямовується на розвиток інноваційної позиції педагога;

– *принцип зв'язку теорії з практикою* реалізовується через спонукання педагогів використовувати знання про інноваційні технології та методи їх впровадження у професійну діяльність (аналіз фрагментів занять, аналіз реальних педагогічних ситуацій, конструювання заняття з використанням інноваційної технології), через обговорення шляхів адаптації та способів інтеграції інноваційних технологій в освітній процес, розвиток рефлексивної практики в процесі здійснення інноваційної діяльності;

– *принцип гнучкості та варіативності* реалізовується через забезпечення можливостей та умов свободи вибору педагогом самостійно обирати форми підвищення кваліфікації та зміст навчальної програми, за якою планує навчання відповідно до власних потреб та інтересів.

Зважаючи на наукові здобутки (В. Сидоренко, І. Стециц, О. Стягунової та ін.), визначено напрями науково-методичного супроводу: мотиваційний, методичний та коучинговий. Зауважимо, що вибір напрямку залежить від загальних та індивідуальних запитів щодо професійного зростання фахівців галузі дошкільної освіти, результатів аналізу труднощів у професійній діяльності педагогів, а також від організаційно-педагогічних умов та вибору форм реалізації супроводу.

Супровід за мотиваційним напрямом здійснюється за допомогою актуалізації професійно значущих характеристик педагога, визначаються його освітні потреби. Особлива увага приділяється розвитку професійної рефлексії та самоаналізу, що допомагає педагогам усвідомлювати власні досягнення та визначати напрями для подальшого розвитку.

Методичний напрям включає знайомство фахівців галузі дошкільної з оновленим теоретичним, технологічним й методичним змістом інноваційної педагогічної діяльності. За вказаним напрямом відбувається процес концептуалізації інновацій в освіті, технологія їх впровадження, створення, апробація та поширення в педагогічній практиці авторських методик.

Коучинговий напрям науково-методичного супроводу передбачає професійне індивідуальне навчання педагогів для реалізації важливих для них фахових цілей і завдань, активізації внутрішніх ресурсів, вдосконалення необхідних професійних умінь та навичок та опанування інноваційних технологій і стратегій для досягнення найкращих результатів у професійній діяльності.

Отже, організацію науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти розглядаємо як поетапність дій за мотиваційним, методичним і коучинговим напрямами. Поетапне здійснення супроводу сприяє усвідомленню педагогами своїх цілей, завдань і результатів професійної діяльності, які вони мають досягти, зокрема поступовому засвоюванню знань про інновації в освіті й особливості їх застосування на практиці. Кожен етап дає змогу здобувачам освіти усвідомити свій прогрес, оцінити досягнення і визначити подальші напрями для розвитку.

На першому, мотиваційно-діагностичному етапі супровід здійснюється за мотиваційним напрямом і основний зміст спрямований на актуалізацію позитивної мотивації до здійснення інноваційної педагогічної діяльності та розвитку інноваційної позиції.

Метою цього етапу є визначення рівня розвитку інноваційної позиції педагогів в умовах післядипломної освіти та формування позитивної мотивації до інноваційної діяльності, ціннісного ставлення до педагогічних інновацій. Використання діагностичного інструментарію дозволяє педагогам оцінити свої особисті якості, які сприяють інноваційній діяльності, визначити свої сильні сторони та області для особистісного розвитку. Результати самодіагностики допомагають здобувачам післядипломної освіти кращому розумінню свого потенціалу для впровадження інновацій у педагогічну практику.

Для актуалізації потреби здійснювати інноваційну діяльність та для активізації пізнавальної діяльності педагогів передбачено використовувати елементи технології проблемного навчання: постановка проблемних питань, створення проблемних педагогічних ситуацій. Проблемні питання мають бути спрямовані на визначення характерних особливостей сучасної системи освіти та на розуміння того, як вимоги часу впливають на формування професійного профілю педагога та застосування інноваційних підходів до організації освітнього процесу в закладах освіти. Прикладами проблемних питань можуть бути такі: «Як можна збалансувати впровадження інноваційних технологій з необхідністю збереження традиційних методів, які довели свою ефективність?» та «Чому традиційні так звані "сюрпризні моменти" є неефективними у мотивуванні дітей на початку заняття?».

На другому, змістово-діяльнісному етапі, реалізація науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів здійснюється за методичним напрямом. Метою цього етапу є: удосконалення знань педагогів щодо сутності та змісту понять педагогічних технологій та способів їх упровадження в освітній процес; розвиток креативного мислення, здатності долати антиінноваційні бар'єри та вміння нестандартно підходити до розв'язання професійних завдань, здатності до трансформації знань.

Зміст роботи на цьому етапі спрямовується на посилення теоретичного підґрунтя, на якому базується педагогічна практика: уточнення змісту основних понять педагогічної інноватики, узагальнення інформації про класифікацію інноваційних педагогічних технологій і сучасні підходи до організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Інструментами взаємодії під час збагачення теоретичної основи стають інтерактивні ігри та вправи, як-от: «Світове кафе», «Ажурна пилка», «Два, чотири, всі разом» тощо.

Важливим на змістово-діяльнісному етапі, на нашу думку, є спонукання педагогів до взаємного обміну інформацією про власний досвід використання інноваційних технологій та реалізацію сучасних підходів до організації освітнього процесу. Уміння презентувати власний педагогічний досвід

є важливою складовою конкурентоспроможного вихователя. Презентація власного досвіду, з одного боку, спонукає педагога до глибокого аналізу своєї діяльності, упорядкування набутих знань та осмислення як досягнень, так і помилок. З іншого боку, це нагода розвинути свої комунікативні здібності, адже публічні виступи сприяють формуванню чіткого, структурованого мовлення, зміцнюють професійну впевненість та адаптивність до нових викликів. Отже, надання можливості вихователям презентувати власний досвід і, відповідно, знайомитися з успішними практиками впровадження інноваційних технологій своїх колег сприятиме розвитку професійної спільноти та підвищенню особистої ефективності.

Презентація може здійснюватися як із застосуванням традиційних форм (виступи на конференціях, семінарах і методичних об'єднаннях), так і у сучасному форматі: через соціальні мережі, блоги та персональні вебсайти, створення електронного портфоліо тощо. Професійними платформами для обміну досвідом також слугують майстер-класи, нетворкінги, педагогічні конкурси, фестивалі тощо.

Разом з презентацією власного досвіду ефективною формою розвитку інноваційної позиції є моделювання ситуацій, розв'язання педагогічних кейсів, конструювання занять, аналіз фрагментів. У процесі моделювання здобувачі післядипломної освіти не лише відпрацьовують конкретні педагогічні прийоми, але й вчаться критично оцінювати їх ефективність та доцільність застосування. Працюючи з кейсами, педагоги розвивають аналітичні здібності, вчаться знаходити оптимальні рішення складних педагогічних завдань та обґрунтовувати свій вибір. Цей метод сприяє формуванню системного бачення освітнього процесу та розвитку професійної інтуїції.

Використання цих форм роботи в комплексі створює потужне підґрунтя для розвитку інноваційного мислення педагогів. Вони починають сприймати професійні виклики не як проблеми, а як можливості для творчого пошуку та професійного зростання. Це, в свою чергу, позитивно впливає на якість освітнього процесу та сприяє впровадженню інноваційних підходів у педагогічну практику.

На змістово-діяльнісному етапі здійснення науково-методичного супроводу необхідно приділяти увагу розвитку креативності педагога, адже учені інноваційну діяльність розглядають як результат креативної діяльності, а саму інноваційну діяльність за своєю сутністю визначають як креативну (В. Галуцак, І. Дичківська, В. Уруський та ін.).

Практична робота вихователів на цьому етапі має включати завдання на адаптацію інтерактивних ігор і вправ для дітей різного віку та складанням покрокових інструкцій до впровадження інтерактивних технологій та їх інтеграції в освітній процес.

На рефлексивно-коригувальному етапі науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти здійснюється за коучинговим напрямом. На останньому етапі підбивається підсумок результатів навчання та подальше планування професійного розвитку педагога.

Результатом рефлексії стає або траєкторія подальшого професійного розвитку та удосконалення інноваційної педагогічної діяльності, або планування та здійснення супервізійної допомоги та підтримки задля корегування результатів власної діяльності.

Супервізія є інструментом професійної підтримки та професійного розвитку педагога. Одним із завдань діяльності супервізора визначено супровід розвитку продуктивного фахівця, який здатний постійно оновлювати свій поведінковий сценарій. В процесі супервізії, з одного боку, супервізор допомагає супервізанту визначити власні цілі, задачі, пріоритети в роботі, активізувати внутрішню мотивацію до інноваційної діяльності; з іншого – супервізант має можливість зробити самоаналіз власної педагогічної діяльності, отримати зворотний зв'язок щодо інструментів та підходів організації та реалізації освітнього процесу

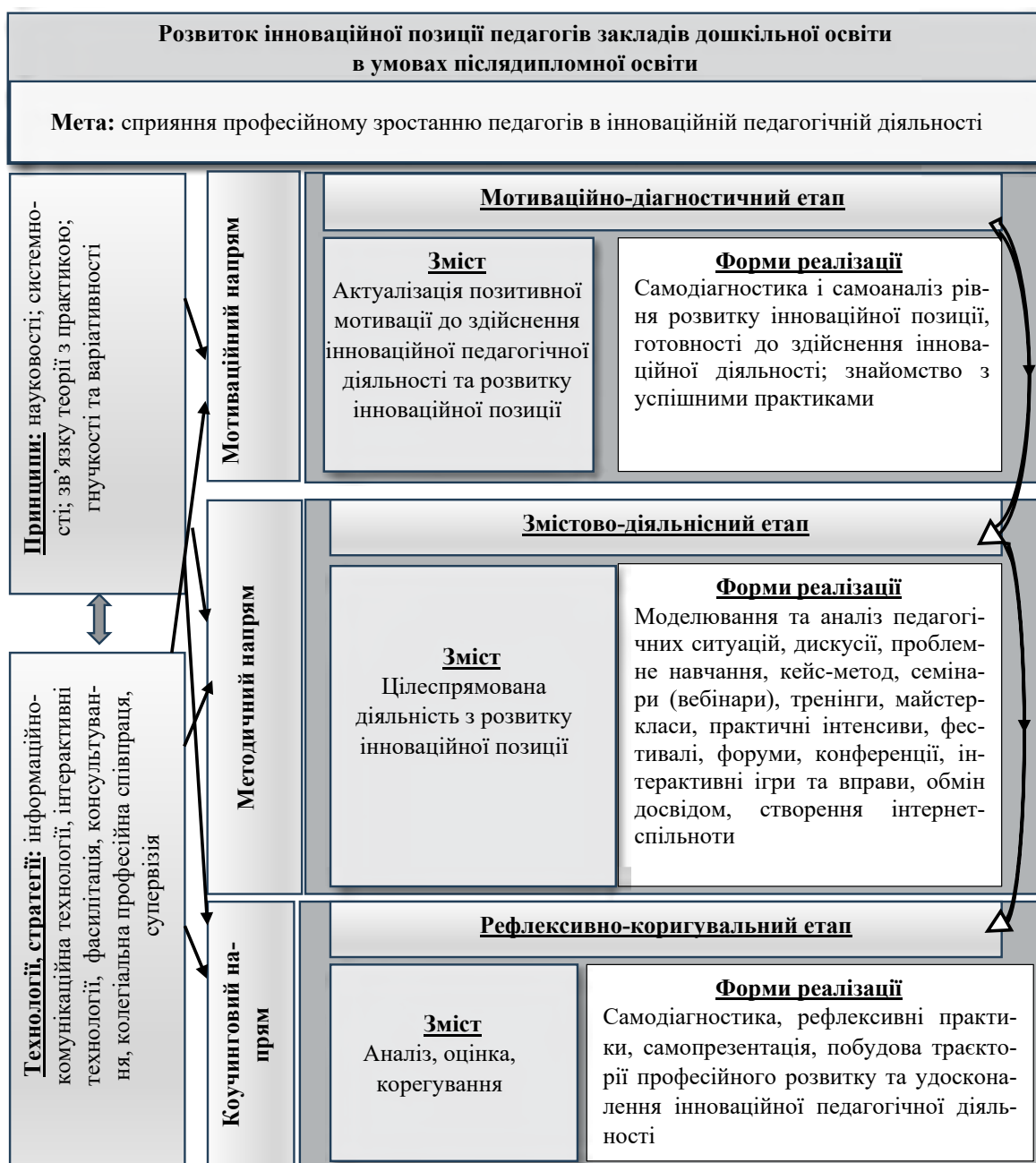

Рис. 1. Структура науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти

та взаємодії з дітьми, а це значить, що педагог-супервізанти має можливість розробити шляхи упровадження інноваційних технологій та/або аналіз ефективності їх застосування.

Ефективними формами та методами організації освітнього процесу в умовах післядипломної освіти на завершальному етапі розвитку інноваційної позиції педагога є: тренінг, інтерактивні ігри і вправи, що націлені на здійснення рефлексії; самодіагностика рівня розвитку інноваційної позиції; самоаналіз професійної діяльності.

Розвиток інноваційної позиції педагога є циклічним процесом, а переконання, ідеали, інтереси і цінності, які входять до її складу, мають властивість змінюватися. Отже, позиція як динамічна система розвивається і змінюється, а характер позиції має властивість змінюватися від пасивної до активної і навпаки. Педагог в процесі розвитку інноваційної позиції потребує здійснення самомотивації та постійного самоаналізу професійної діяльності та потребує науково-методичного супроводу і підтримки у розвитку інноваційної позиції та у створенні власної траєкторії професійного й особистісного розвитку в умовах післядипломної освіти.

Надані вище положення представлені на рисунку 1. «Структура науково-методичного супроводу розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти» (рис. 1).

Як бачимо на рисунку 1, структура розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної

освіти в умовах післядипломної освіти є цілісним поєднанням її компонентів. На кожному етапі робота з підтримки та супроводу педагогів здійснюється за одним із напрямів (мотиваційний, методичний, коучинговий) при умові використання зазначених принципів навчання (науковості, системності, зв'язку теорії з практикою, гнучкості та варіативності) та застосування відповідних технологій і стратегій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Науково-методичний супровід розвитку інноваційної позиції педагогів закладу дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти – це комплекс взаємопов'язаних послідовних етапів, спрямованих на надання всебічної допомоги фахівцям галузі дошкільної освіти у розв'язанні проблем, що виникають в процесі здійснення інноваційної діяльності. Організований науково-методичний супровід розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в умовах післядипломної освіти мотивує до постійного професійного зростання, готує до здійснення інноваційної діяльності в умовах реформування освіти.

У подальших наукових розвідках авторами планується розроблення методичних рекомендацій щодо розвитку інноваційної позиції педагогів закладів дошкільної освіти в системі післядипломної освіти. Подальші дослідження також передбачатимуть аналіз викликів, з якими стикаються педагоги у процесі інноваційної діяльності, та пошук шляхів їх подолання (рис. 1).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волинець К. І. Методичний супровід творчої діяльності вихователя в умовах закладу дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 44. Т. 1. С. 105–110. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/1.21>
2. Дичківська І. М. Готовність до інноваційної діяльності у структурі професійно-особистісної підготовки педагога. *Наука і освіта*. 2011. № 5. С. 13–15.
3. Сидоренко В. В. Інноваційні напрями науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. *Інформаційний збірник для директора школи та завідувачого дитячим садком*, 2016. № 7-8(48). К.: РА «Освіта України». С. 22–29.
4. Палач О. Професійна компетентність сучасного педагога: методологія, теорія, методика, практика: монографія / за заг. ред. В. В. Ягоднікової. 2019. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович. С. 258–285.
5. Олійник В. В., Кириченко М. О., Отич О. М. та ін. Проблеми і перспективи розвитку післядипломної педагогічної освіти в умовах розбудови нової української школи. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)*, 2017. С. 382–391. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710171/> (дата звернення 26.10.2024).
6. Смольникова Г. В., Семененко А. А. Особливості інноваційної діяльності в закладах дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова*. 2018. Вип. 30. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. С. 129–133.
7. Сорочан Т. Професіоналізація андрагога: цінності, знання, навички. *Післядипломна педагогічна освіта*. 2018. № 1. С. 53–57.